

Sygn. akt V CSK 320/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 26 marca 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący)

SSN Iwona Koper

SSN Agnieszka Piotrowska (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa K. M. i M. M.

przeciwko M. W.

o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 26 marca 2015 r.,

skargi kasacyjnej pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 2 grudnia 2013 r.,

- 1. uchyła zaskarżony wyrok i zmienia wyrok Sądu Okręgowego w C. z dnia 5 grudnia 2012 r. (sygn. akt [...]) w ten sposób, że oddala powództwo i zasądza na rzecz pozwanej od każdego z powodów po 1.800 (jeden tysiąc osiemset) złotych, łącznie 3.600 (trzy tysiące sześćset) złotych tytułem kosztów procesu;**
- 2. zasądza na rzecz pozwanej od każdego z powodów po 3.000 (trzy tysiące) złotych, łącznie 6.000 (sześć tysięcy) złotych tytułem kosztów postępowania apelacyjnego i kasacyjnego;**

3. nie obciąża powodów kosztami sądowymi na rzecz Skarbu Państwa, od których zwolniona była pozwana.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 5 grudnia 2012 r. Sąd Okręgowy w C. uznał umowę o dział spadku i zniesienie współwłasności zabudowanej nieruchomości położonej w C. przy ul. O. 24, objętej księgą wieczystą KW nr [...], zawartą w formie aktu notarialnego w dniu 12 października 2007 r. pomiędzy: S. W., M. Ł., M. W. – B. i M. W. za bezskuteczną w stosunku do powodów K. M. i M. M. w zakresie nieodpłatnego przeniesienia na rzecz pozwanej przez S. W. własności udziału wynoszącego 5/8 części opisanej nieruchomości, w celu ochrony wierzytelności przysługującej powodom przeciwko dłużnikowi S. W. w kwocie 120 000 zł, stwierdzonej prawomocnym wyrokiem Sądu Rejonowego w C. z dnia 30 kwietnia 2009 roku.

Sąd Okręgowy ustalił, że w dniu 27 czerwca 2006 roku M. i W. małżonkowie M. pożyczili S. W. kwotę 120 000 zł, której dłużnik nie zwrócił. Prawomocnym wyrokiem Sądu Rejonowego w C. z 30 kwietnia 2009 r., S. W. został uznany winnym przestępstwa przywłaszczenia mienia na szkodę małżonków M., w związku z czym orzeczono wobec niego, między innymi, środek karny w postaci obowiązku naprawienia szkody poprzez zapłatę na rzecz pożyczkodawców kwoty 120 000 zł. Egzekucja tej należności wszczęta przez wierzycieli przeciwko S. W. okazała się całkowicie bezskuteczna z uwagi na brak majątku dłużnika, utrzymującego się wyłącznie z renty, także zajętej przez komornika na poczet egzekucji innych świadczeń. S. W. i jego żona A. W. byli właścicielami, na zasadach małżeńskiej wspólności ustawowej, nieruchomości zabudowanej położonej w C. przy ul. O. 24. W dniu 22 sierpnia 2007 roku żona dłużnika A. W. zmarła; spadek po niej nabyli z mocy ustawy wprost w częściach równych mąż S. W. oraz córki M. Ł., M.W. – B. i M. W. Umową w formie aktu notarialnego zawartą w dniu 12 października 2007 r. osoby te dokonały działu spadku i zniesienia współwłasności nieruchomości w ten sposób, że dłużnik przeniósł na rzecz M. W. przysługujący mu we wskazanej wyżej nieruchomości udział wynoszący 5/8 części, a pozostałe spadkobierczyźnie przenieśli na rzecz pozwanej przysługujące im udziały po 1/8 części. W paragrafie 3 umowy strony postanowiły, że pozwana nabywa te udziały bez obowiązku spłaty na rzecz pozostałych współwłaścicieli. W dacie zawarcia umowy wartość całej

nieruchomości wynosiła 461 850 zł. Nieruchomość była obciążona dwiema hipotekami umownymi kaucyjnymi na rzecz [...] Banku S.A. do kwot: 602 140 zł oraz 1 112 140 zł. w celu zabezpieczenia udzielonego S. i A. W. kredytu z terminem spłaty do dnia 30 czerwca 2027 r. W dniu zawarcia działu spadku i zniesienia współwłasności umowy faktyczna wysokość niespłaconego zadłużenia z tego tytułu wynosiła, zgodnie z przedłożonym notariuszowi zaświadczeniem [...] Banku S.A., kwotę 591 459,67 zł. W dniu 28 listopada 2007 r. pozwana zaciągnęła w Bank P. S.A. kredyt w kwocie 440 063 franków szwajcarskich, który przeznaczyła na spłatę zabezpieczonego hipotekami kredytu udzielonego przez [...] Bank S.A. oraz na remont nieruchomości. Spłata tego kredytu została zabezpieczona hipoteką ustanowioną na przedmiotowej nieruchomości. W dniu 10 lutego 2009 r. pozwana zawarła z wierzycielem jej rodziców T. Z. ugodę, w której zobowiązała się zapłacić na jego rzecz kwotę 420 000 zł w ratach, zabezpieczając wykonanie tej ugody hipoteką umowną zwykłą w kwocie 320 000 zł obciążającą przedmiotową nieruchomość. W oparciu o te ustalenia Sąd Okręgowy przyjął, że powodowie wykazali przewidziane w art. 527 k.c. przesłanki przedmiotowe i podmiotowe pozwalające na uwzględnienie skargi pauliańskiej. Dłużnik darował bowiem pozwanej - swojej córce udział 5/8 części w nieruchomości, powodując tym samym pokrzywdzenie powodów, utrzymujące się w dniu zaskarżenia tej czynności oraz w dniu wyrokowania.

Apelacja pozwanej została oddalona wyrokiem Sądu Apelacyjnego, który podzielił stanowisko Sądu pierwszej instancji, że pozwana nabyła w drodze kwestionowanej czynności prawnej korzyść majątkową nieodpłatnie, czynność ta została dokonana przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli, spowodowała bowiem pogłębienie niewypłacalności S. W. Dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, bo nieodpłatnie wyzbył się udziału w nieruchomości, choć wiedział o przysługującej powodom wierzytelności z tytułu niespłaconej pożyczki oraz wiedział o tym, że poza udziałem w nieruchomości, nie ma innego majątku ani dochodów, które pozwoliłyby na zaspokojenie wierzycieli. Za nieistotny dla wyniku sprawy uznał Sąd drugiej instancji podnoszoną przez pozwaną okoliczność, że w dacie zawarcia wskazanej w pozwie umowy, nieruchomość była

obciążona hipotekami na rzecz [...] Bank S.A., a wartość zadłużenia z tytułu niespłaconego kredytu przewyższała wartość nieruchomości.

W skardze kasacyjnej pozwana, zarzucając naruszenie art. 527 § 1 i 2 k.c. oraz art. 528 k.c. w związku z art. 527 § 1 i § 3 k.c., wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy poprzez oddalenie powództwa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zasadny jest podstawowy zarzut skargi kasacyjnej - naruszenia art. 527 § 2 kodeksu cywilnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie prowadzące do uznania, że zaskarżona czynność została dokonana przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli, albowiem dłużnik wskutek zaskarżonej czynności prawnej stał się niewypłacalny w wyższym stopniu w sytuacji, gdy nieruchomość ta była w dacie zaskarżonej umowy obciążona hipotekami zabezpieczającymi wierzytelność [...] Bank S.A. z tytułu niespłaconego kredytu bankowego, przewyższającą wartość całej nieruchomości. Zarzut ten jest wyrazem konsekwentnego twierdzenia pozwanej o braku związku przyczynowego, o którym mowa w art. 527 § 2 k.c., pomiędzy zaskarżoną czynnością prawną dłużnika w postaci darowizny udziału w nieruchomości na jej rzecz a pokrzywdzeniem wierzycieli.

Sąd Apelacyjny uznał za nieistotną dla rozstrzygnięcia okoliczność obciążenia hipotecznego nieruchomości w dacie zawarcia zaskarżonej umowy wskazując, że stan pokrzywdzenia wierzycieli podlega ocenie nie według chwili dokonania kwestionowanej skargą czynności, lecz według chwili zaskarżenia tej czynności skargą pauliańską i wyrokowania w tej sprawie przez sąd. Sąd Apelacyjny uznał więc w istocie, że nie ma znaczenia, czy gdyby dłużnik nie darował córce udziału w nieruchomości, wierzyciele mogliby realnie zaspokoić się z tego udziału. Oddalając apelację pozwanej, Sąd Apelacyjny zaaprobował stanowisko Sądu pierwszej instancji, że spełnione zostały wszystkie przesłanki z art. 527 k.c., bowiem dłużnik S. W. przez darowanie pozwanej przysługującego mu udziału 5/8 w nieruchomości pogłębił swoją niewypłacalność, co doprowadziło do

pokrzywdzenia powodów. Dłużnik nie posiadał bowiem w dacie zawarcia zaskarżonej umowy, w dacie jej zaskarżenia czynności oraz w dacie wyrokowania w sprawie żadnego innego majątku, z którego powodowie mogliby zaspokoić swoją wierzytelność z tytułu umowy pożyczki. Sąd drugiej instancji przyjął więc, że między kwestionowaną czynnością prawną a pokrzywdzeniem powodów istnieje związek przyczynowy.

W świetle art. 527 § 2 k.c. czynność prawna dłużnika jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli wskutek tej czynności, dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż przed dokonaniem tej czynności. Zgodnie z ustalonymi w orzecznictwie i piśmiennictwie poglądami, stan pokrzywdzenia wierzycieli, a zatem także powodujący go stan majątku dłużnika, prowadzący do niewypłacalności lub wyższego stopnia niewypłacalności, należy badać i oceniać nie w chwili dokonywania zaskarżonej czynności, lecz w chwili jej zaskarżenia i zamknięcia rozprawy w sprawie. Rzeczywista niewypłacalność dłużnika (lub jej wyższy stopień) spowodowana przez zaskarżoną czynność musi istnieć (utrzymywać się) w chwili wystąpienia ze skargą pauliańską i w chwili orzekania przez sąd o żądaniu wierzyciela uznania czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną wobec niego (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2001 r., sygn. akt V CKN 280/00, niepubl.; z dnia 23 lipca 2003 r., sygn. akt II CKN 299/01, niepubl.; z dnia 28 czerwca 2007 r., IV CSK 115/07, niepubl.). Z tej przyczyny sąd powinien brać pod uwagę także czynności prawne zdziałane przez dłużnika już po dokonaniu zaskarżonej czynności i stan jego majątku w chwili zamknięcia rozprawy oraz ocenić, czy między ustalonym stanem niewypłacalności lub wyższego stopnia niewypłacalności a zaskarżoną skargą pauliańską czynnością prawną dłużnika istnieje związek przyczynowy. Stanowisko Sądu Apelacyjnego, że istnienie stanu niewypłacalności powodującego pokrzywdzenie wierzyciela ustala się na chwilę wytoczenia powództwa, a także w momencie wyrokowania jest więc trafne o tyle, że utrzymywanie się wywołanego zaskarżoną czynnością prawną dłużnika stanu pokrzywdzenia wierzycieli w dacie zaskarżenia i wyrokowania usprawiedliwia wytoczenie skargi pauliańskiej i jej uwzględnienie, jeśli zrealizują się pozostałe jej przesłanki wskazane w art. 527 k.c.

W świetle art. 527 § 2 k.c. podlega badaniu, czy istnieje związek przyczynowy między zaskarżoną czynnością prawną dłużnika a jego niewypłacalnością prowadzącą do pokrzywdzenia wierzyciela czyli niemożności zaspokojenia przysługującej powodowi wierzytelności. Jeżeli stan majątku dłużnika uniemożliwił zaspokojenie wierzyciela niezależnie od tego, czy zaskarżona czynność zostałaby dokonana, nie istnieje związek przyczynowy między tą czynnością a pokrzywdzeniem wierzycieli, co skutkuje koniecznością oddalenia skargi pauliańskiej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2013 r., IV CSK 738/12, niepubl.). Pokrzywdzenie wierzyciela dokonane przez dłużnika czynnością rozporządzającą musi mieć charakter realny, to znaczy faktycznie prowadzić do niemożności zaspokojenia chronionej wierzytelności wyłącznie na skutek wyzbycia się określonego składnika majątkowego na rzecz osoby trzeciej (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2012, sygn. akt V CSK 183/11, niepubl. i z dnia 13 kwietnia 2012 r., sygn. akt III CSK 214/11, Gazeta Prawna 2012/76/11). Przesłanka ta nie zachodzi, gdy do zaspokojenia wierzyciela występującego ze skargą pauliańską nie doszłoby nawet wtedy, gdyby nieruchomości pozostała w majątku dłużnika, a to z uwagi na zakres jej obciążenia hipotekami o wartości przewyższającej wartość nieruchomości oraz przewidzianą w art. 1025 k.p.c. kolejność zaspokajania wierzycieli (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2006 r. III CSK 58/06, OSNC 2007, nr 9, poz. 136, z dnia 28 czerwca 2007 r. IV CSK 115/07, niepubl. i z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 384/06, niepubl.). Taka sytuacja miała niewątpliwie miejsce w rozpoznawanej sprawie, w której w dacie zawarcia zaskarżonej umowy nieruchomości była obciążona hipotekami na rzecz [...] Banku S.A., zabezpieczającymi wierzytelność z tytułu udzielonego S. W. kredytu wynoszącą 591 459,67 zł. przy wartości nieruchomości 461 850 zł. Gdyby dłużnik nie darował pozwanej swojego udziału w nieruchomości, a powodowie chcieliby wszcząć z tego udziału egzekucję, to przy podziale sumy uzyskanej z egzekucji konieczne byłoby uwzględnienie wynikającej z art. 1025 k.p.c. kolejności zaspokajania wierzycieli. Zgodnie z art. 1025 § 1 pkt 5 k.p.c. zabezpieczona hipotecznie wierzytelność [...] Banku S.A. z tytułu kredytu, wynosząca w dacie zawarcia umowy zniesienia współwłasności, kwotę 591 459,67 zł, miałyby ustawowe pierwszeństwo

przez wierzytelnością powodów nie zabezpieczoną hipoteką, która nie miałaby szans na zaspokojenie. Porównanie zatem wartości rynkowej nieruchomości w dacie zawarcia kwestionowanej czynności (461 850 zł) z wysokością niespłaconego w tej dacie zadłużenia hipotecznego obciążającego S. W. wobec Banku (591 459,67 zł), prowadzi do wniosku, że darowizna udziału na rzecz pozwanej nie stała się przyczyną niemożliwości zaspokojenia się powodów, a więc nie doprowadziła do ich pokrzywdzenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2011 r., IV CSK 99/11, niepubl.).

Powodowie mogliby żądać uznania za bezskuteczną wobec siebie tylko takiej czynności S. W., która została dokonana z ich pokrzywdzeniem. O pokrzywdzeniu wierzyciela może być mowa tylko wtedy, gdy dłużnik wskutek dokonania czynności stanie się niewypłacalny przynajmniej w większym stopniu niż był przed jej dokonaniem. Nie można uznać, że dłużnik S. W. stał się niewypłacalny w większym stopniu wskutek darowizny udziału na rzecz pozwanej, jeżeli niezależnie od tego, czy dokonałby tej czynności rozporządzającej, powodowie i tak nie mogliby uzyskać zaspokojenia swojej wierzytelności ze wskazanych wyżej przyczyn. Pomiędzy czynnością, której uznania za bezskuteczną wobec siebie żądali powodowie, a niewypłacalnością dłużnika brak jest związku, o którym mowa w art. 527 § 2 k.c., a co za tym idzie brak jest podstawy do przyjęcia, iż zrealizowała się wskazana w art. 527 § 2 k.c. przesłanka pozwalająca na uwzględnienie skargi pauliańskiej (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 384/06, niepubl., z dnia 9 kwietnia 2002 r., III CKN 570/00, niepubl. i z dnia 29 września 2011 r., sygn. akt IV CSK 99/11, niepubl.).

Dokonanie takiej oceny prawnej nie oznacza zlekceważenia sytuacji wierzycieli, którzy nie uzyskali dotąd zaspokojenia wierzytelności przysługującej im z tytułu niespłaconej przez S. W. pożyczki. Należy jednak zwrócić uwagę na cel skargi pauliańskiej oraz jej konstrukcję prawną. Stanowi ona środek ochrony wierzyciela przed nieuczciwym działaniem dłużnika powodującym jego niewypłacalność, pozwalającym wierzycielowi na uniknięcie ograniczeń w zaspokojeniu przysługującej mu względem dłużnika wierzytelności wynikających z tego, że wierzytelność jest prawem względnie skutecznym (tylko wobec oznaczonego dłużnika z określonego stosunku zobowiązaniowego), zaciągnięcie

przez dłużnika zobowiązania wobec wierzyciela nie ogranicza dłużnika w rozporządzaniu jego majątkiem, zaś egzekucja wierzytelności jest dopuszczalna i możliwa tylko z majątku dłużnika, istniejącego w chwili jej wszczęcia i ewentualnie z majątku nabytego przez dłużnika później, po wszczęciu egzekucji. Uznanie czynności prawnej zdziałanej przez dłużnika z osobą trzecią za bezskuteczną wobec wierzyciela stanowi ingerencję w ważny stosunek zobowiązaniowy i pociąga za sobą doniosłe skutki prawne dla osoby trzeciej, która nie jest dłużnikiem wierzyciela wytaczającego skargę pauliańską, stąd dla jej uwzględnienia niezbędne jest udowodnienie przez pokrzywdzonego wierzyciela istnienia wszystkich przesłanek podmiotowych i przedmiotowych wskazanych przez przepisy kodeksu cywilnego dotyczące skargi pauliańskiej; brak którejkolwiek z nich wyłącza uwzględnienie powództwa. Ustalenia niniejszej sprawy wskazują, że S. W. zachował się niełojalnie, nie dokonując spłaty pożyczki zaciągniętej w sytuacji uprzedniego obciążenia własnej nieruchomości hipotekami - przewyższającymi wartość nieruchomości - na rzecz uprzywilejowanego wierzyciela, jakim był [...] Bank S.A. Pożyczkodawcy, nie domagając się hipotecznego zabezpieczenia udzielonej pożyczki, sami postawili się jednak w sytuacji gorszej od sytuacji prawnej istniejącej w dacie zawarcia umowy pożyczki uprzywilejowanego wierzyciela hipotecznego. Jednakże powtórzyć raz jeszcze należy, że zaskarżona czynność prawna dłużnika nie doprowadziła do pokrzywdzenia powodów w rozumieniu art. 527 § 2 k.c., stąd brak było podstaw do uwzględnienia powództwa.

Ustosunkowując się do zarzutów apelacji pozwanej, Sąd drugiej instancji wskazał, iż fakt istnienia w dacie zaskarżonej czynności obciążenia hipotecznego przewyższającego wartość nieruchomości, nie miał znaczenia dla rozstrzygnięcia, albowiem w dacie wniesienia przez powodów skargi pauliańskiej i w dacie wyrokowania w niniejszej sprawie, nieruchomość ta nie była już obciążona hipotekami zabezpieczającymi wierzytelność [...] Banku S.A. przeciwko dłużnikowi. Nie było już więc w dacie zaskarżenia czynności skargą pauliańską i w dacie wyrokowania wierzyciela hipotecznego korzystającego w okresie zawarcia zaskarżonej czynności z pierwszeństwa zaspokojenia przed powodami. Pominął jednak Sąd Apelacyjny, iż wierzytelność przysługującą [...] Banku S.A. spłaciła pozwana z własnych środków finansowych pochodzących z kredytu zaciągniętego

w R. Bank S.A. po dniu zawarcia kwestionowanej umowy działu spadku i zniesienia współwłasności. Sąd Apelacyjny podniósł dalej, iż nie ma, w jego ocenie, znaczenia dla rozstrzygnięcia, że nieruchomości obciążały w dacie wyrokowania w niniejszej sprawie hipoteki na rzecz R. Bank S.A. i T. Z., albowiem to pozwana jest dłużnikiem osobistym i rzeczowym z tytułu zabezpieczonych nimi zobowiązań zaciągniętych przez nią jako właścicielkę nieruchomości. Sąd wskazał, że w sytuacji uwzględnienia skargi pauliańskiej, powodom przysługuje w świetle art. 532 k.c., pierwszeństwo zaspokojenia przez wierzycielami pozwanej. Wywody Sądu Apelacyjnego są w realiach rozpatrywanej sprawy chybione i prowadzą do paradoksalnego rezultatu. Wskutek uwzględnienia powództwa, mimo braku związku między kwestionowaną skargą czynnością prawną dłużnika a niemożliwością zaspokojenia się wierzycieli z udziału dłużnika w nieruchomości, czyli mimo braku przesłanki pokrzywdzenia powodów tą czynnością ze wskazanych wyżej przyczyn, powodowie znaleźli się w sytuacji lepszej od tej, w której pozostawaliby, gdyby nie doszło do darowizny udziału na rzecz pozwanej. Tymczasem skarga pauliańska ma na celu wyłącznie zapobieżenie pogorszeniu sytuacji wierzycieli, polegającemu na usunięciu przez dłużnika z jego majątku, wskutek zaskarżonej czynności prawnej, takiego składnika majątkowego, z którego pokrzywdzeni wierzyciele mogliby realnie zaspokoić przysługującą im wobec dłużnika wierzytelność.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c. orzekł, jak w sentencji.